

УДК 364.4-053.6:316.613.434](045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.5>

Ірина КАРПИЧ

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0001-5658-0081

Бібліографічний опис статті: Карпич, І. (2024). Соціальна робота з профілактики булінгу серед молоді. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 33–38, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.5>

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ СЕРЕД МОЛОДІ

У статті проаналізовано діяльність соціального працівника щодо профілактики булінгу серед молоді. Метою статті є висвітлення особливостей соціальної роботи з профілактики булінгу серед молоді.

Методами дослідження є моніторинг, аналіз, систематизація, узагальнення та синтез.

Науковою новизною статті є те, що в роботі здійснено аналіз соціальної роботи з профілактики булінгу та виокремлено основні аспекти в діяльності соціального працівника щодо профілактики означеного явища, зокрема: виконання функції з ідентифікації проблемних ситуацій, підтримка жертв та винуватців, проведення профілактичних заходів, навчання молоді навичкам вирішення конфліктних ситуацій та взаємодії, сприяння створенню безпечного та доброзичливого середовища в закладах освіти тощо.

Розкрито сутність поняття «булінг», який передбачає процес свідомого жорстокого відношення, агресивної поведінки стосовно іншої людини, з метою заподіяння шкоди, викликати страх, тривогу або ж створити негативне середовище для людини.

З'ясовано, що профілактика булінгу є одним із важливих напрямків соціальної роботи, яка спрямована на створення безпечного та підтримуючого середовища для усіх учасників освітнього процесу.

Встановлено, що вперше в країні поняття булінг було закріплено у 2018 році, коли Верховна Рада України ухвалила Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо протидії булінгу», який юридично визнав означене поняття та передбачив відповідальність за вчинення та приховування його випадків.

Визначено, що для успішної профілактики булінгу серед молоді актуальним є розробка комплексної системи профілактичних та виховних заходів, зокрема: тренінги, тематичні зустрічі та заняття, круглі столи, бесіди, консультації, спільні перегляди та обговорення тематичних відеороликів усіма учасниками освітнього процесу щодо ненасильницьких методів поведінки та виховання, вирішення конфліктних ситуацій, управління власними емоціями та подолання стресу тощо.

Ключові слова: соціальна робота, булінг, профілактика, профілактика булінгу, булінг серед молоді, молодь.

Ірина КАРПЫЧ

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 28 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0001-5658-0081

To cite this article: Karpych, I. (2024). Sotsialna robota z profilaktyky bulinhu sered molodi [Social work on the prevention of bullying among young people]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 33–38, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.5>

SOCIAL WORK ON THE PREVENTION OF BULLYING AMONG YOUTH

The article analyzes the activity of a social worker in the prevention of bullying among young people. The purpose of the article is to highlight the features of social work to prevent bullying among young people.

Research methods are monitoring, analysis, systematization, generalization and synthesis.

The scientific novelty of the article is that the work analyzes social work on the prevention of bullying and highlights the main aspects of the activity of a social worker in the prevention of this phenomenon, in particular: performing the function of identifying problem situations, supporting victims and perpetrators, conducting preventive measures, teaching young people the skills of solving conflict situations and interaction, promoting the creation of a safe and friendly environment in educational institutions, etc.

The essence of the concept of "bullying" is revealed, which involves a process of deliberate cruel attitude, aggressive behavior towards another person, with the aim of causing harm, causing fear, anxiety, or creating a negative environment for a person.

It was found that the prevention of bullying is one of the important directions of social work, which is aimed at creating a safe and supportive environment for all participants of the educational process.

It was established that for the first time in the country the concept of bullying was established in 2018, when the Verkhovna Rada of Ukraine adopted the Law "On Amendments to Certain Legislative Acts on Combating Bullying", which legally recognized the defined concept and provided responsibility for committing and concealing its cases.

It was determined that for the successful prevention of bullying among young people, the development of a complex system of preventive and educational measures is relevant, in particular: trainings, thematic meetings and classes, round tables, conversations, consultations, joint viewing and discussion of thematic videos by all participants of the educational process regarding non-violent methods of behavior and upbringing, resolving conflict situations, managing one's own emotions and overcoming stress, etc.

Key words: social work, bullying, prevention, prevention of bullying, bullying among young people, young people.

Постановка проблеми. В сучасних умовах все більше уваги привертає таке соціальне явище, як «булінг», яке останніми роками все більше стає розповсюдженим в закладах освіти різних рівнів та загалом у нашому суспільстві. За статистичними даними досліджень ЮНІСЕФ, кожна четверта дитина в нашій державі постраждала від цькування, зокрема зіштовхувалася з різними формами насилля (психологічним, вербальним, фізичним), яке здійснює свій негативний вплив на розвиток, самоповагу та навчальні досягнення дітей та молоді. Таке негативне соціальне явище як «булінг» спричиняє серйозні наслідки як для його жертв, так і для агресорів, і навіть, свідків.

Оскільки означена проблема призводить до погіршення психічного здоров'я, емоційних травм, втрати зацікавленості до навчання, зменшення соціальної адаптації тощо, тому вивчення даного питання та його профілактика є особливо важливим в сучасних умовах, що і актуалізує подальше вивчення цієї проблеми.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблематику булінгу вивчають вчені різних галузей науки, зокрема і психології, соціології, педагогіки, не виключенням є і соціальна робота. Серед українських вчених, які активно досліджують означену проблему можна відзначити: Г. Алексєєнко (2016), А. Запорожець (2019), Г. Коваль (2016), О. Корміло (2015), М. Моруга (2017), Н. Лалак (2019), Т. Миронюк (2019), Пархомович (2022), В. Пеняк (2019), І. Сидорук (2015), М. Хараджи (2022), С. Хлебик (2022) та інші.

Зокрема, С. Хлебик у своєму дослідженні «Проектно-технологічний підхід у роботі соціального педагога закладу освіти з попередження булінгу серед підлітків» розкриває сутність проектно-технологічного підходу у діяльності соціального педагога в закладі освіти, обґрунтовує доцільність використання даного підходу

зادля підвищення ефективності соціальної роботи з профілактики булінгу серед учнів.

У статті М. Моруги висвітлено зарубіжний та вітчизняний досвід учених, які окреслюють сутність поняття «булінг» та характеризують його складові. Дослідниця наголошує на важливості запровадження профілактичних програм, які були б спрямовані на виявлення, попередження та подолання такого соціального явища в школі.

Не менш важливим для нашого дослідження є наукові розвідки Н. Лалак та В. Пеняк, які у своїй праці «Шкільний булінг як актуальна педагогічна проблема сьогодення» аналізують психолого-педагогічну літературу для уточнення сутності поняття «булінг», та визначають чинники та характеризують сутеві ознаки булінгу.

На особливу увагу заслуговує праця О. Корміло «Явище булінгу в освітньому просторі», яка досліджує *проблему шкільного булінгу у сучасній системі освіти. Науковиця ґрунтовно аналізує головні причини булінгу та характеризує його наслідки, розкриває його форми, окреслює шляхи подолання означеного явища.*

Важливо відзначити, що досліджуючи таке негативне соціальне явище як «булінг» сприятиме розвитку ефективних стратегій профілактики, та є важливим кроком до створення безпечного та сприятливого середовища для підростаючих поколінь, які є майбутнім нашої держави.

Мета статті: висвітлити особливості соціальної роботи з профілактики булінгу серед молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для початку спробуємо розібратися з основними поняттями дослідження.

Поняття «булінг» походить від дієслова «to bully», яке перекладається як «залякування, цькування». Кембриджський словник з англійської мови дає таке визначення цього поняття:

«...ображати, залякувати когось, хто є меншим чи менш впливовим»; «примушувати іншу особу до небажаних дій.».

Булінг (від англ. bully – хуліган, задирака, грубіян, «to bully» – задиратися, знущатися) передбачає такий тривалий процес свідомого та жорстокого ставлення, агресивної поведінки з метою заподіяння шкоди, викликати страх, тривогу або ж створити негативне середовище для іншої людини.

За визначенням ЮНІСЕФ, «булінг» – небажана, агресивна поведінка школярів із метою залякування, демонстрації сили та приниження.

Заклади освіти та загалом основні інститути соціалізації несуть відповідальність за добробут та розвиток підростаючого покоління. Тому профілактика булінгу є одним із важливих напрямків у діяльності соціального працівника, що зорієнтована на створення безпечного та підтримуючого середовища для усіх учасників освітнього процесу.

Варто наголосити, що в ч. 1 ст. 16 Конвенції про права дитини говориться, що «...жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність...» (Конвенції про права дитини).

В продовженні цієї тези варто ще зазначити, що ст. 52 Конституції України наголошує, що «...діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом...» (Конституція України).

Вперше на законодавчому рівні в Україні поняття булінг було закріплено у 2018 році, коли Верховна Рада України ухвалила Закон України № 8584 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо протидії булінгу», який юридично визнає поняття «булінг», та передбачає і окреслює відповідальність за вчинення, а також приховування його випадків (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо протидії булінгу (цькуванню), 2018).

Зауважимо, що відповідно до зазначеного Закону було внесено зміни до положень Закону України «Про освіту», де визначаються права та обов'язки всіх учасників освітнього

процесу, а також до Кодексу України про адміністративні правопорушення, який регулює адміністративну відповідальність учасників булінгу у вигляді штрафів та виправних робіт (Закон України «Про освіту», 2017).

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо протидії булінгу» визначено, що «...булінг (цькування) це діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого...» (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо протидії булінгу (цькуванню), 2018).

Враховуючи, що Верховною Радою України було прийнято Закон України № 2657-УІІ (від 18 грудня 2018 р.) «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)», Міністерство освіти і науки України на доповнення до листа від 29.12.2018 № 1/9-790 надсилає рекомендації для закладів освіти щодо застосування змін у законодавстві (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо протидії булінгу (цькуванню), 2018).

Задля створення безпечного освітнього середовища в закладах освіти необхідно запровадити комплексний підхід у сфері запобігання та протидії проявам булінгу. Означена діяльність має здійснюватися відповідно до Конституції України та основних нормативно-правових документів, які стосуються питань освіти, питань протидії булінгу, насильства та правопорушень тощо.

Зауважимо, що комплексний підхід передбачає два ключових напрями: *управлінський* (аналіз ситуації в закладі освіти щодо проблем булінгу, розробка правил поведінки, алгоритму дій, плану заходів, здійснення моніторингу його реалізації та безпечності, сприятливої психологічної атмосфери тощо) і *просвітницький* (розроблення, затвердження та оприлюднення планів заходів щодо запобігання та протидії булінгу в закладах освіти) (Андрєєнкова В.Л., Мельничук В.О., Калашник О.А., 2019).

Соціальна робота з профілактики булінгу в освітніх закладах передбачає здійснення інформаційно-просвітницької роботи серед дітей та підлітків, підвищуючи їх обізнаність щодо проблем булінгу та його наслідків. В рамках цього напрямку можуть організовуватися тренінги, семінари та розмови, під час яких навчають учасників освітнього процесу навичкам міжособистісного спілкування, розв'язання конфліктів та формування позитивного соціального середовища (Лушпай Л. І., 2010).

Крім того, соціальні працівники співпрацюють з адміністрацією закладів освіти та педагогами, щоб впроваджувати політику та програми, що спрямовані на профілактику булінгу. Вони можуть сприяти створенню безпечного та включаючого освітнього середовища шляхом розробки імплементації антибулінгових політик, проведення навчань та тренінгів для усіх учасників освітнього процесу (Журавель Т. В., Кочемировська О. О., Ясеновська М. Е., 2010).

Зазначимо, що для ефективної діяльності соціального працівника з профілактики булінгу потрібно базуватися на наукових дослідженнях та найкращих практиках у цій сфері. Зокрема фахівці мають бути озброєні актуальними знаннями про причини булінгу, його наслідки та ефективні стратегії протидії, оскільки вони відіграють важливу роль у створенні безпечного, підтримуючого та включаючого освітнього середовища, а їхні зусилля спрямовані на профілактику булінгу, надання підтримки жертвам та їхніх сім'ям тощо (Лушпай Л. І., 2010).

Для кращого розуміння ефективності профілактики булінгу в закладі освіти, проаналізуємо практичний досвід з означеної проблеми.

Так, важливість та наявність такого явища як булінг зумовила необхідність системного підходу в профілактиці насильства та булінгу у закладах освіти. Наприклад, громадською організацією «Ла Страда-Україна» за підтримки Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), а також у співпраці з Міністерством освіти і науки України у 2019 року пілотувалась модель, яка мала назву «Створення системи протидії булінгу в закладах освіти, що сприяє безпечному освітньому середовищу та участі дітей, враховуючи можливості шкільних служб порозуміння» (Андреєнкова В.Л., Мельничук В.О., Калашник О.А., 2019).

Дана модель була розрахована на 14 закладів освіти України, які брали участь у пілотному проекті «Безпечна і дружня до дитини школа». Під час реалізації діяльності було проведено семінар для директорів даних закладів освіти та підготовлено 27 педагогів-тренерів з означеної проблематики (Андреєнкова В.Л., Мельничук В.О., Калашник О.А., 2019).

Для того, щоб створити цілісну систему профілактичної роботи в закладах освіти в процесі діяльності названої моделі було проведено попередній моніторинг наявних ресурсів щодо протидії булінгу. В результаті чого було проаналізовано:

«...– рівень людських (рівень підготовки педагогічних працівників, діяльність психологічної служби тощо), методичних (програми, посібники, методична література тощо), матеріальних ресурсів;

– локальні документи (накази, плани роботи, посадові інструкції педагогічних працівників, Статут закладу освіти, наявні механізми/алгоритми/протоколи реагування на ситуації булінгу (ідентифікація, виявлення, реагування тощо);

– можливості участі дітей, органів самоврядування; наявна система зворотного зв'язку від дітей;

– можливості Шкільної служби порозуміння (попередження ситуацій насильства за допомогою медіації дітей та відновних практик; зменшення соціальної напруженості міжособистісних стосунків у колективі; формування навичок дружнього спілкування та вміння згаджувати конфліктні ситуації серед усіх учасників освітнього процесу тощо);

– ресурси освітнього процесу (заняття, міжпредметні зв'язки, заходи класних керівників чи вихователів, позакласна діяльність, позашкільна робота тощо);

– ресурси громади (співпраця з батьками, громадськими організаціями, представниками поліції та соціальними службами тощо)...» (Андреєнкова В.Л., Мельничук В.О., Калашник О.А., 2019).

Результати такої роботи дали змогу внести зміни та удосконалити наявні системи щодо профілактики булінгу в закладах освіти шляхом зміни знань, ставлень та поведінки у всіх учасників освітнього процесу (Журавель Т. В., Кочемировська О. О., Ясеновська М. Е., 2010).

Варто зазначити, що діяльність соціального працівника з профілактики булінгу серед молоді полягає в побудові безпечного, підтримуючого, рівноправного та сприятливого освітнього середовища для молоді, де вони можуть розвиватись і навчатись, не потерпаючи від насильства та заподіяння шкоди. Така діяльність включає розуміння різних форм булінгу, ідентифікацію проблемних ситуацій, підтримку жертв та попередження негативних наслідків цього явища на психологічний стан та академічну успішність молоді, проведення профілактичних заходів та співпрацю з іншими фахівцями.

Для успішної профілактики булінгу серед молоді важливим є розробка системи заходів, реалізація якої повинна бути комплексною та системною. У систему заходів можна включити: тренінги, тематичні зустрічі та заняття, круглі столи, бесіди, консультації, спільні перегляди та обговорення тематичних відеосюжетів всіма учасниками освітнього процесу щодо ненасильницьких методів поведінки та виховання, вирішення конфліктів, управління власними емоціями та подолання стресу тощо (Журавель Т. В., Кочемировська О. О., Ясеновська М. Е., 2010).

Також вважаємо, для успішної роботи соціального працівника з профілактики булінгу необхідна також співпраця з іншими структурами і фахівцями, такими як педагоги, психологи, адміністрація закладу освіти та батьки. Тісне партнерство та обмін інформацією допоможуть розпізнавати випадки булінгу, вживати своєчасних заходів та розробляти стратегії для попередження цього негативного явища.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, можна узагальни, що соціальні працівники з профілактики булінгу можуть виконувати такі завдання: інформаційно-просвітницьку діяльність; підтримка жертв булінгу; розвиток соціальної адаптації; співпраця з учасниками освітнього процесу; співпраця з батьками та сім'ями; моніторинг та оцінка.

Діяльність соціального працівника з профілактики булінгу здійснюється в різних аспектах: ідентифікація проблемних ситуацій, підтримка жертв та винуватців, проведення профілактичних заходів, навчання підростаючого покоління з основ конфліктології та навичкам дружньої взаємодії, сприянню створенню безпечного та доброзичливого клімату в середовищі закладів освіти тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо протидії булінгу (цькуванню): Закон України від 18.12.2018 № 2657-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text>
2. Про освіту: Закону України № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
4. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід. Методичний посібник. Андрєнкова В.Л., Мельничук В.О., Калашник О.А. К.: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 132 с.
5. Лушпай Л. І. Булінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення (на прикладі досвіду середніх загальноосвітніх шкіл Великої Британії). *Українознавчий альманах*. 2010. Вип. 4. С. 126–131.
6. Попередження, виявлення і подолання випадків насильства та жорстокого поводження з дітьми: методичний посібник для освітян / Авт.: Журавель Т. В., Кочемировська О. О., Ясеновська М. Е. / За заг. ред. Безпалько О. В. К.: ТОВ «К.І.С.», 2010. 242 с.
7. Конвенції про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
8. Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 82 с.

REFERENCES:

1. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv shchodo protydiy bulinhu (ts'kuvannyyu): Zakon Ukrayiny vid 18.12.2018 № 2657-VIII. [On making changes to some legislative acts on countering bullying (harassment): Law of Ukraine dated 18.12.2018 № 2657-VIII] [in Ukrainian].
2. Pro osvitu: Zakon Ukrayiny № 2145-VIII. [About education: Law of Ukraine № 2145-VIII] [in Ukrainian].
3. Kodeks Ukrayiny pro administratyvni pravoporushennya [Code of Ukraine on administrative offenses] [in Ukrainian].
4. Andrenkova, V.L., & Melnychuk, V.O., & Kalashnyk O.A. (2019). Protydiya bulinhu v zakladi osvity: systemnyy pidkhdid. Methodychnyy posibnyk [Anti-bullying in an educational institution: a systematic approach. Methodical manual]. Kyiv: Agency «Ukraine» LLC, 132 p. [in Ukrainian].

5. Lushpai, L.I. (2010). Bulinh yak sotsial'no-pedahohichna problema ta shlyakhy yiyi vyrishennya (na prykladi dosvidu serednikh zahal'noosvitnikh shkil Velykoyi Brytaniyi) [Bullying as a socio-pedagogical problem and ways to solve it (on the example of the experience of secondary comprehensive schools in Great Britain)]. *Ukrayinoznavchyy al'manakh – Ukrainian studies almanac*, 4, 126 – 131 [in Ukrainian].

6. Zhuravel, T. V., Kochemirovska, O. O., Yasenovska, M. E. (2010) Poperedzhennya, vyyavlennya i podolannya vypadkiv nasyt'stva ta zhorstokoho povodzhennya z dit'my: metodychnyy posibnyk dlya osvityan [Preventing, identifying and overcoming cases of violence and child abuse: a methodological guide for educators]. Kyiv: LLC «K.I.S.», 242 p. [in Ukrainian].

7. Konventsiyi pro prava dytyny [Conventions on the rights of the child] [in Ukrainian].

8. Konstytutsiya Ukrayiny: stanom na 1 veres. 2016 r. [Constitution of Ukraine: as of September 1. 2016] Kharkiv: Pravo, 2016. 82 p. [in Ukrainian].